

УДК 007:304:070(477) "1950/1980"

DOI 10.32840/cru2219-8741/2024.1(57).7

Ю. В. Колісник

доктор наук із соціальних комунікацій, доцент
професор кафедри журналістики та нових медіа
e-mail: kolisnykur@ukr.net; ORCID: 0000-0002-6200-6091
Київський столичний університет імені Б. Грінченка
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, Україна, 04070

ПОРТРЕТНИЙ НАРИС У КОМУНІКАТИВНОМУ ДИСКУРСІ РАДЯНСЬКИХ ЗМІ (НА МАТЕРІАЛАХ ЖУРНАЛЬНОЇ ПРЕСИ УРСР)

Мета дослідження – з'ясувати специфіку портретного нарису в журнальних виданнях УРСР – «Україна», «Наука і життя», «Радянська жінка», «Мистецтво», «Український театр», визначити основні тенденції радянської преси, висвітлити її організаційну роль, окреслити її значення у формуванні суспільної свідомості.

Методологія дослідження. Під час дослідження використано конкретно-історичний метод дослідження преси, що допомогло переосмислити її роль у межах політичної формації; порівняльний аналіз та узагальнення – у вивченні тематики й жанрів видань; типологічний метод дослідження – для з'ясування специфіки розвитку жанру. Зазначені методи було використано для з'ясування ролі портретного нарису в пропаганді комуністичної ідеології та формуванні суспільної свідомості.

Результати. У публікації комплексно досліджено роль журнальної преси УРСР у формуванні суспільної свідомості, висвітлено жанрову специфіку, показано, як партійно-радянська преса, використовуючи портретний нарис, впливала на широку громадськість. Портретний нарис був важливим інструментом пропаганди та формування суспільної свідомості радянських ЗМІ. Як жанр він мав свої особливості, пов'язані з ідеологічною спрямованістю радянської влади. Через портретний нарис радянська преса висвітлювала трудові досягнення громадян, виховувала підростаюче покоління (трудящих, вчених, інтелігенції, робітників, селян) в умовах одновимірності, однополюсності, єдиної ідеології, монокультури. Це було своєрідним програмуванням переконань, ідеологічних установок, моральних устремлень, духовних потреб і навіть психічних станів. Показ ідеалів, зразків трудової, військової доблесті преса використовувала як важливий чинник комуністичної пропаганди.

Новизна. Простежено, як упродовж тривалого періоду портретний нарис у радянських ЗМІ був засобом ідеологічного впливу, чинником економічного, морального стимулювання мас.

Практичне значення. Отримані дані покликані сприяти розвитку критичного мислення громадян під час аналізу інформації, допомагають бути більш стійкими до впливу пропаганди та дезінформування.

Ключові слова: тоталітарна журналістика, жанри преси, портретний нарис, комуністичне суспільство, трудовий досвід, трудові подвиги, звеличування передовиків, активізація соцзмагань, маніпулювання свідомістю.

I. Вступ

Пропагуючи «світле майбутнє», преса формувала ідеали, накреслювала шляхи їхнього досягнення, заохочувала до побудови комунізму. Оптимізм в утвердженні нового устрою надихав громадян, слугував мотиваційною силою, котра допомагала долати економічні й соціальні негаразди, створював у суспільстві атмосферу романтики, успіхів, перемог. Радянський історичний оптимізм тісно пов'язували з важливими подіями: освоєнням Сибіру, цілинних земель, виходом у космос, рекордним видобутком вугілля, понаднормовою виправкою сталі, високими надоями, урожаєм пшениці, цукрового буряка тощо. У межах соцреалізму журнальні ЗМІ уникали песимістичного змалювання соціалістичної дійсності. Незважаючи на численні прорахунки в управлінні народним господарством, кризові явища в економіці, радянські медіа продовжували бути потужним чинником об'єднання трудящих, мобілізації їх на виконання партійних і виробничих завдань.

Конститутивне значення журналістики полягало в показі, а відтак – формуванні радянських ідеалів. Вони слугували взірцем для громадян, заохочували їх до суспільно значущої діяльності. Преса повсякчас організовувала маси, «благословляла» нові ідеї, перспективи, плани, прагнула, щоб вони ставали особистими духовними потребами кожного. Радянська преса виконувала також роль організатора ідейно-політичної роботи.

Інформаційний простір нині заповнюють численні видання, котрі переслідують різноманітні цілі. Свобода висловлювання є невідемним атрибутом демократичного суспільства, але маємо

чимало випадків, коли її використовують з маніпулятивною метою – для поширення ворожнечі, дезінформації, пропагування закликів до насильства. У вируванні різнополюсної інформації національний стрижень має бути провідним, а зусилля ЗМІ – забезпечувати дієвість журналістики. Недооцінка, що масмедіа не тільки можуть впливати на свідомість громадян, але й організувати спільноту на виконання конкретних соціально-економічних та інших завдань, пригальмовує державотворчі процеси в Україні.

Із цього погляду актуальним є дослідити організаторську діяльність преси УРСР в умовах функціонування суспільної моносистеми, визначити параметри й функції, які їй відводились, і визначити, як ефективно вона їх виконувала. Крім того, простежити, як упродовж тривалого періоду «портретний нарис» у радянських ЗМІ був засобом ідеологічного впливу, чинником економічного, морального стимулювання мас. Досі цю проблему в такому аспекті не розглядали.

Вирішення цих питань допоможе налагодити організаційну роль українських ЗМІ в період воєнного лихоліття, підвищити їхню дієвість. Ідеться не про запозичення методів доби тоталітаризму, а про методологічний пошук засобів національного відродження суспільства, зокрема через посилення організаторської ролі засобів масової інформації.

Нині є обмаль цілісних досліджень про специфіку радянських нарисів у журнальній пресі УРСР. Проблему радянської жанрології порушують у своїх публікаціях такі автори, як: О. Голік [4, с. 256], С. Белькова [1, с. 28], Н. Мантуло [15, с. 9], О. Максимчук [14, с. 56], Л. Риженко [17, с. 13], М. Василенко [3], В. Дрешпак [6], Р. Радчик [16]. Всебічно дослідили портретний нарис у системі жанрів журналістики В. та Л. Супрун [18, с. 93]. Важливою думкою цих публікацій є те, що портретний нарис як жанр журналістики має функцію презентації, де виклад постає не як перелік життєвих фактів, а цікава емоційна оповідь про життя героя.

II. Постановка завдання та методи дослідження

Мета дослідження – з'ясувати специфіку портретного нарису в журнальних виданнях УРСР – «Україна», «Наука і життя», «Радянська жінка», «Мистецтво», «Український театр», визначити основні тенденції радянської преси, висвітити її організаційну роль, окреслити її значення у формуванні суспільної свідомості.

Під час дослідження використано конкретно-історичний метод дослідження преси, що допомогло переосмислити її роль у межах політичної формації; порівняльний аналіз та узагальнення – у вивченні тематики й жанрів видань; типологічний метод дослідження – для з'ясування специфіки розвитку жанру. Зазначені методи було використано для з'ясування ролі портретного нарису в пропаганді комуністичної ідеології та формуванні суспільної свідомості.

III. Результати

Радянські ЗМІ мали важливе значення не лише в духовному житті суспільства, а й у вирішенні конкретних завдань партійної політики. Завдяки пресі, радіо, телебаченню сухі, абстрактні цифри інформаційних повідомлень під заголовками «Із фронту індустріалізації», «Індустріалізація Країни Рад» тощо ставали зримими, пов'язаними із самовідданою працею людей. Натхненне слово журналістів допомагало читачам «бути з ними», бачити, як споруджують Дніпрогес, Магнітку, Кузнецьк і Донбас, Харківський і Челябінський тракторні заводи, сприймати їх як символи нового життя.

Журналістика перших п'ятирічок представлена безліччю жанрів. Характерною особливістю радянської періодики були публікації економічних оглядів, відкритих листів, колективних звернень і звітів. Щоб підсилити емоційний вплив, провідні журналісти того часу запроваджують у кореспонденцію елементи публіцистики.

Дедалі помітнішим на сторінках періодичних видань стає нарис. Його багатогранна тематична спрямованість спричиняє внутрішній поділ за різновидами. У 1930-х рр. чільне місце здобув індустріальний нарис. Майстерно жанром оволодів робкор Борис Горбатов, який підняв на п'єдестал людину праці, окрилену жагою творення. Знайомство з героями нарисів Б. Горбатова «Чавун», «Ризик», «Комінтерн», «Гребінка» та інших засвідчує широту погляду автора. Мужність, самовідданість героїв Горбатова яскраво характеризують і його самого – учасник експедицій в Арктику в 1935–1936 рр., перельотів екіпажів Василя Молокова на Північний полюс. Він звідусіль надсилав у пресу свої нариси й кореспонденції.

Серед нарисів того часу істотне місце мала сільськогосподарська тематика. Її активно розвивали журналісти Володимир Ставський та Олексій Колосов. Із подальшим розвитком соціалістичних змагань, руху різних передовиків і новаторів у пресі утверджується портретний нарис. Його першопрохідцями стають Юрій Жуков, Борис Рогалін, Олександр Авдієнко та ін.

Засобом висвітлення нових перетворень у СРСР був подорожній нарис. Зокрема, публікації Максима Горького «У Країні Рад», що вийшли друком у журналі «Наші досягнення» (1934 р). З ім'ям Горького пов'язано створення журналів «СРСР на будові», «Колгоспник», «За кордоном», «Літературне навчання». У пресі часто публікували його нариси, статті, замітки на літературні, політичні, побутові теми.

З активізацією пропаганди соціалістичного будівництва почали розвиватися й удосконалюватися й інші жанри публіцистики – зокрема репортажі, нариси, фейлетони. Серед когорти маститих фейлетоністів того часу – Михайло Зоценко, Петро Павленко. Скажімо, М. Зоценко створив низку цікавих сатиричних персонажів, від яких навіть усталилося поняття «Зоценківський герой» –

«особа офіційна», «комунальник» тощо. Автор започаткував нове журналістське явище – т. зв. «комічну новелу». У самотніх новелах «На живця», «Лазня», «Наукове явище» тощо автор намагався віднайти причини соціально-культурних негараздів – цинізму, байдужості, безкультур'я. З-поміж прогресивних фейлетоністів того часу слід згадати сатирика й гумориста Олександра Зорича, який у своїх творах викривав покручі суспільного буття. Прозорливі автори ще в перші десятиріччя радвлади помічали, що більшовицька система є схильною до занепаду. Використовуючи свої журналістські можливості, вони намагалися гуманізувати соціалізм, утримати керівництво від неправильних рішень.

Хоча тривалий час взірцем для наслідування слугувала Країна Рад, а в 1930-х рр. Андре Жід зазначав, що в Радянському Союзі «відбувається безпрецедентний експеримент, який сповнює наші серця надією великого прогресу...» [7, с. 83], однак, побувавши в радянській країні, порівнявши соціальні умови її громадян із життям на Заході, французький мислитель став розчаровуватися: «Досягнення СРСР у багатьох царинах здаються чудовими. Іноді можна уявити, що тут панує щастя» [7, с. 84], але «товари, за деякими винятками, цілком непридатні. (...) Люди в СРСР схильні купувати все, що їм пропонують, навіть те, що на Заході вважалося б неподобством» [7, с. 88]. «Свідомість людей сформована таким чином, що конформізм для них не складний, вони не відчують його. Щоранку газета "Правда" їх інформує, що мають знати, що думати й чому вірити» [7, с. 90].

Андре Жід, торкаючись проблем радянської економіки, зазначає, що незадовільний рівень якості товарів широкого вжитку є наслідком відсутності ринкових відносин. Коли держава – виробник, покупець і продавець в одній особі, немає належних стимулів для збільшення асортименту та підвищення якості продукції.

Рівень побутового товаровиробництва в СРСР виявився низьким, розмаїтість продукції – обмеженою, економічний потенціал країни спрямовувався на розширення військово-промислового комплексу. Парткерівництво, орієнтуючи масове виробництво на виготовлення військових літаків, танків, зброї масового знищення, під обороноздатністю держави розуміло можливість знищити ймовірного противника (США, Китай тощо). Решту сфер фінансували за залишковим принципом. Радянські громадяни звикали до однотипних шкіл, клубів, помешкань; шаблонного одягу і взуття; одноманітного раціону в закладах громадського харчування тощо. Звичайно, при цьому діяли й окремі спецрозподільники з різноманітними якісними продуктами, речами etc – для партійної еліти. Андре Жіда вражали успіхи більшовицької пропаганди: незважаючи на довжелазні черги за товарами, люди твердо вірили, що вони живуть набагато заможніше й щасливіше, ніж в інших країнах.

До схожих висновків дійшов і французький письменник, журналіст Астольф де Кюстін. Хоча в книзі «Росія 1839 року» він писав про Росію середини XIX ст., перед читачами постає суть Московської імперії – суспільства, організованого на засадах страху, позбавленого можливості еволюційного природного розвитку: «У Росії страх замінює, точніше сказати паралізує, думку. Коли почуття страху панує безперешкодно, воно здатне створити лише видимість цивілізації. Страх не творить порядку, а лише прикриває хаос. (...) Росія – це єдина країна, де люди не мають уявлення про справжнє щастя. У Франції ми не завжди відчуваємо себе щасливими, однак ми знаємо, що щастя залежить від нас самих; у Росії ж воно неможливе...» [13, с. 235].

Минули століття, але імперська суть залишилася тією самою. Щастя громадян полягало в їхньому незнанні, їхній вірі, надії на краще майбутнє. Як справедливо зауважив американський політолог Збігнев Бжезінський, Радянський Союз був «логічним продовженням Російської імперії». Лише формально керівництво республіками розставляло свої національні кадри, насправді ж – «правили» представники з Москви.

Засоби масової інформації і пропаганди на вимоги партійного керівництва сприяли успішній реалізації соціально-економічних програм, піднесенню трудової та суспільно-політичної активності громадян, ідейної свідомості для виконання поставлених завдань, неухильного піднесення народного господарства й соціалістичної культури.

Періодиці УРСР завжди вистачало організаторських і пропагандистських справ. Особливо важливі серед них – «забезпечувати вивчення, популяризацію ідей комунізму, матеріалів чергових з'їздів, пленумів, організувати, поширювати, втілювати в практику постійні модифікації соціалістичного змагання та ін.» [10, с. 125]. Слід було ілюструвати, що в процесі будівництва розвинутого соціалізму диктатура пролетаріату перетворюється на загальнонародну (державну диктатуру), а партія пролетаріату стала партією всього народу. Треба було показувати, як це виявляється у виробничих досягненнях. Скажімо, у русі за комуністичне ставлення до праці. ЗМІ досить настирливо шукали передовиків, зачинателів тих чи інших ініціатив. Серед них: Гіталов, Стаханов, Парубок, Савельєва, Цимбал та багато-багато інших. Партія, а заодно й преса, возвеличували будь-які досягнення і починання, не шкодуючи для цього епітетів і метафор на означення трудової діяльності: «трудова подвиги народу», «процвітання соціалістичної батьківщини», «велика політична перемога», «велич здійснених справ», «тріумф лєнінської політики», «благо народу та інтереси комуністичного будівництва...»

Якщо Л. І. Брежнєв у промові на жовтневому (1976 р.) Пленумі ЦК КПРС зауважив, що дев'ята п'ятирічка – це «п'ятирічка величезних масштабів і великих економічних можливостей» [2, с. 577],

то цей «витвір» конче мав потрапити в загальнополітичний вжиток. Таким чином, організаційна роль радянської преси виявляється, з одного боку, у здійсненні політичного виховання, у формуванні величних перспектив, ідеалів, а з іншого – у найвищій підтримці трудової активності громадян.

Газети, журнали радянських часів переконливо писали про успіхи соціалістичних змагань, приурочених видатним датам радянської історії (50-річчю утворення СРСР, 100-річчю від дня народження В. І. Леніна тощо), гідну зустріч партійних з'їздів, пленумів тощо. Висвітлювати трудові досягнення з нагоди знаменних дат було невід'ємним завданням журналістики. Широко використовували позитивні оцінки-ярлики: «новатори», «передовики», «ударники соціалістичної праці», «радянські винахідники», «раціоналізатори», «переможці соцзмагань», «флагмани п'ятирічки». Приміром, готується черговий з'їзд КПРС, відразу ж розгортається змагання на його гідну трудову зустріч. До цього заходу відразу повідомляли про взяття підвищених зобов'язань, негайно формували «ініціативи» та «віднаходили» ударників трудових звершень. Водночас пускали в хід засоби морального стимулювання – вимпели, зірки, перехідні червоні прапори тощо. Відповідно, з'являлися нові почини. Варто було лише запровадити щось – це відразу популяризувала преса. Журналісти брали активну участь у стимулюванні праці громадян і популяризації їхніх здобутків у царині економіки, науки, культури. Від редакційних колективів вимагалось радянську дійсність подавати так, щоб заохочувати маси до подальших трудових подвигів.

Ці завдання вирішували системою заходів. Редакції були зобов'язані й формували в трудящих комуністичний світогляд («від кожного по здібностям – кожному по потребі»), відданість ідеям комунізму. Життя та працю людей всіляко прив'язували до певних дат – відзначень роковин Великого Жовтня, Першого Травня, Дня Перемоги, Дня народження В. І. Леніна; проведення чергових з'їздів партії і сесій Верховної Ради СРСР тощо. До цих офіційних дійств приєднували низку заохочувальних засобів: людям говорили, що вони стоять на трудовій вахті, беруть участь у трудових фронтах, несуть підвищені зобов'язання. Культуровані партією й урядовими структурами різноманітні почини, ініціативи виходили, мовляв, від народу. Засоби масової інформації мали все належно подати, щоб створити в громадськості відповідний емоційний стан.

Журнально-газетна періодика УРСР систематично висвітлювала виробничий процес, контролювала його, повідомляла про рекорди трудових змагань, естафет, вахт, надихала на успіхи. Навочо в цьому переконуємось, аналізуючи змістове наповнення журнальної преси того часу. У портретних нарисах широко висвітлено трудові здобутки **робітничого** класу. Зокрема, конструктора-саозварювальника Миколи Юшкевича «Конструктор з Охтирки» (Україна. 1962. Ч. 4. С. 9), героя соціалістичної праці, бригадира ковалів Федора Курила «Повноважний представник» (Україна. 1977. Ч. 47. С. 6–7); токарниці Людмили Ленчевської «Справжнє поклонання» (Радянська жінка. 1958. Ч. 5. С. 10–11), космонавтки Валентини Терешкової «Здрастуй, Чайко!» (Радянська жінка. 1963. Ч. 8. С. 6–7), геологині Лідії Лупенко «Колумби сьомого континенту» (Радянська жінка. 1970. Ч. 12. С. 6–7), героїні соцпраці, в'язальниці Галини Морозової «Не помились і ти» (Радянська жінка. 1974. Ч. 7. С. 2).

Підвищенню дієвості преси слугував безперервний інформаційний конвеєр емоційного наснаження виробничої діяльності. Десятиліттями видозмінюючись у незначних деталях, радянська журналістика робила одне й те саме – реалізовувала ідею плановості, окреслювала виробничі програми, супроводжувала їхнє виконання. Медіа були невід'ємною частиною, складником програмуєчо-контролюючої діяльності партії, держави.

Водночас засоби масової інформації сприяли в інженерних, технологічних, агротехнічних та інших сферах. Зокрема, забезпечували підтримку «шкіл передового досвіду», популяризували звання «кращий тракторист», «кращий комбайнер», «краща ланкова», «передова доярка», поширювали досвід майстерності, висвітлювали успіхи переможців, показували хід змагань за перехідні мандати / прапори з нагоди річниць Великого Жовтня, інформували про лідерів, підняття стягів на їхню честь, вручення вимпелів, почесних грамот, дипломів... І так – від стіннівок, бойових листівок і до центральних газет та журналів. Такими організаційними повинностями були обтяжені радянські масмедіа. Ось приклади журнальних нарисів про ударниць праці **колгоспного** господарства – ланкову Антоніну Єременко «Далеко сягає золотий качан» (Україна. 1956. Ч. 8. С. 18–19), доярку Ольгу Волощук «Молода героїня» (Радянська жінка. 1958. Ч. 11. С. 29), ланкову Христину Байдич «Ланкова – мрійниця» (Радянська жінка. 1965. Ч. 10. С. 4–5), голову колгоспу Марію Качалову «Марііна алея» (Радянська жінка. 1974. Ч. 7. С. 3), агрономку Ганну Ладані «Героїня, учениця героїні» (Радянська жінка. 1974. Ч. 7. С. 16), агрономку Галину Мовчан «Хлібне поле Галини Мовчан» (Радянська жінка. 1978. Ч. 4. С. 6), бригадирку-ланкову Марію Бабенко «Щедра наша нива» (Радянська жінка. 1978. Ч. 9. С. 4–5), доярку Ганну Костенко «Ганна Яківна» (Радянська жінка. 1981. Ч. 5. С. 19), трактористку Катерину Думенко «Поле моє квітуче» (Радянська жінка. 1982. Ч. 7. С. 3–4), ланкову [льону] Катерину Боровик (Радянська жінка. 1984. Ч. 9. С. 3–4), ланкову [буряків], самобутню поетесу Ганну Гладченко «Отакі таланти Ганни Полікарпівни» (Радянська жінка. 1986. Ч. 12. С. 22–23).

За повідомленнями журнальних ЗМІ, лише у восьмій п'ятирічці сотні працівників сільського господарства були удостоєні звання Героя Соціалістичної Праці, близько 60 тисяч осіб нагороджені

орденами й медалями Радянського Союзу. Десятки тисяч – почесними грамотами, відзнаками Президії Верховної Ради Української РСР, партійних, радянських, профспілкових та комсомольських органів на місцях. Щедрістю нагород, відзнак (моральних та інших стимулів) заохочували громадян до наслідування прикладів, викликали бажання працювати ефективніше.

Для досягнення поставлених цілей радянська преса широко використовувала портретний нарис. Він колоритно передає образ людини, розгортає її характер, світоглядні основи, соціально-психологічну мотивацію, культурно-духовні цінності. Засобами портретного нарису автори розкривали внутрішній світ громадян, виявляли їхню індивідуальність, підкреслювали особливості характеру. Зі свого боку, портретний нарис засвідчує суспільну позицію автора, є способом відображення соціально-культурних реалій буття.

Автори нарисів не лише узагальнюють риси героя, а й розповідають про життєві ситуації, свідком яких він був, описують його поведінку; подають уривки інтерв'ю, розповідей; інформують про діяльність людини, її захоплення, інтереси. Здійснюючи всебічний аналіз особистості, нарисовці виразно виражають образ людини.

Усебічно досліджуючи портретний нарис у радянській пресі, розглянемо його специфіку. Тематична палітра жанру досить розлога. Серед провідних тем – висвітлення життя й діяльності комуністичних ідеологів, режисерів, театральних діячів, композиторів, диригентів, співаків, музикантів, художників, графіків, літераторів, науковців, освітян, спортсменів, лікарів, працівників колгоспів, представників робітничого класу.

Портретний нарис з іншими жанрами радянської преси сприяв ідейно-політичній роботі. Інформацію про рекорди трудових змагань, естафет, вахт обрамлювали в зручні журналістські форми. У нарисах про людей праці, репортажах, інтерв'ю журналісти не лише відображали факти, а й висвітлювали звитязність громадян, їхній духовний світ. Широко висвітлюючи успіхи соцзмагань, приурочених видатним датам радянської дійсності, акцентували на керівній ролі партії й трудових звершеннях громадян. Завжди відзначали «новаторів», «передовиків», «ударників», «раціоналізаторів». Висвітлення соціалістичних досягнень засвідчувало «переможну ходу комунізму», слугувало «вітриною соціалістичних успіхів», кликало до подальшої «боротьби за світле майбутнє». Хоча в надрукованому було чимало надуманого, формального, необ'єктивного, однак творилися «кращі зразки», на які слід орієнтуватися. Працю задля держави зводили до найвищих людських чеснот. Пропагуючи передовий досвід, ЗМІ прославляли трудівників. У цьому був і свій позитив: належне зацікавлення людиною праці, підтримування ініціатив робітників, колгоспників, учителів, лікарів тощо. Високо поціновуваними були фізична праця, професійна майстерність, старанність, відповідальність. Показ ідеалів, зразків трудової, військової доблесті радянської ЗМІ використовували як важливий чинник організації мас на виконання поставлених завдань.

Серед найвеличніших еталонів – **партійні вожді**, на яких треба рівнятися. Журнальна періодика описувала їх дуже яскраво. Ось лише деякі назви портретних нарисів про більшовицьких керманічів: «Корифей революційної науки» [Володимир Ленін] (Наука і життя. 1955. Ч. 1. С. 1), «Ленін і технічний прогрес» (Наука і життя. 1957. Ч. 4. С. 1–2), «Борець за справу народну» [партіях Улас Чубар] (Україна. 1968. Ч. 5. С. 24), «В. В. Маяковський» [революціонер-романтик] (Мистецтво. 1963. Ч. 4. С. 8–9), «Людина визначної долі» [революціонер Петро Шмідт] (Мистецтво. 1969. Ч. 6. С. 32), «Велика мати» [мати В. Леніна Марія Ульянова] (Радянська жінка. 1985. Ч. 3. С. 4–5), «...Не забудь про Ленхен» [служниця Карла Маркса] (Радянська жінка. 1982. Ч. 9. С. 19–20), «Полум'яна Клара» [теоретик марксизму Клара Цеткін] (Радянська жінка. 1982. Ч. 7. С. 17).

Чільним завданням радянської ідеології було підкорення масової аудиторії. Дієвими засобами в цьому виступали **театр і кіно**, котрі сприяли утвердженню «комуністичної мрії». У царині пропаганди вони належали до найважливіших серед мистецтв. Про це часто писали в портретних нарисах. Наведемо приклади із журнальної преси того часу: «Правда і мужність художника» (Мистецтво. 1962. Ч. 6. С. 11–12), «Син народу» (Мистецтво. 1963. Ч. 4. С. 34–35), «Син своєї доби» (Радянська жінка. 1984. Ч. 9. С. 17–18) [про Олександра Довженка], «Грані таланту митця» (Мистецтво. 1967. Ч. 3. С. 39) [про Івана Кавалеїрдзе], «Майстер мультфільму» (Мистецтво. 1969. Ч. 14–15.) [про Іполита Лазарчука], «Пам'яті видатного митця» (Мистецтво. 1962. Ч. 6. С. 36–37) [про Івана Мар'яненка], «Актор, режисер, виконавець» (Український театр. 1973. Ч. 5. С. 26–27) [про Ігоря Шведова].

Радянська ідеологія була спрямована на прославлення радянського ладу й керівної ролі партії. У розповідях про митців, у відображенні важливих історичних подій журналісти мало уникали ідеологічного забарвлення й тенденційності, однак вони всіляко намагалися донести позитив про тогочасних діячів **театру** й корифеїв минулого.

В опублікованих портретних нарисах висвітлено життя і творчість цілої плеяди видатних осіб: «Слава і гордість українського театру» [Марія Заньковецька] (Україна. 1954. Ч. 10. С. 25), «Ролі Зінаїди Дехтярьової» (Мистецтво. 1963. Ч. 2. С. 30), «Степан Курбас – режисер і артист» (Україна. 1963. Ч. 3. С. 25), «Режисерські надбання Леся Курбаса» (Мистецтво. 1967. Ч. 4. С. 20–21), «Марджанову – 100!» (Український театр. 1973. Ч. 3. С. 27–28), «Театр і кіно» (Радянська жінка. 1979. Ч. 8. С. 18) [про акторку Світлану Коркошко] та ін.

Не лишила преса поза увагою й уславлених **композиторів**. Серед портретних нарисів чільне місце відведено Кирилу Стеценку «К. Г. Стеценко» (Наука і життя. 1957. Ч. 4. С. 41), Миколі Лисенку «Знаменна сторінка» (Мистецтво. 1968. Ч. 3. С. 6–7), Роберту Шуману «Бунтівливий мрійник» (Україна. 1960. Ч. 11. С. 17), Миколі Леонтовичу «За чие жито кого бито?» (Україна. 1988. Ч. 24. С. 16–17), Олександрю Кошицю «З піснею через світ» (Україна. 1989. Ч. 27. С. 21), Валентину Сильвестрову «Соло Валентина Сильвестрова» (Україна. 1989. Ч. 27. С. 22).

Належно поціновує тогочасна журнальна преса **диригентів, співаків, виконавців**. З-поміж них – капельмейстер Федір Попадич «Ф. М. Попадич» (Мистецтво. 1968. Ч. 1. С. 28), диригентка Ляля Носова «Диригує Ляля Носова» (Радянська жінка. 1972. Ч. 8. С. 16), соліст Георгій Красуля «Шлях у мистецтво» (Мистецтво. 1968. Ч. 1. С. 29), оперні співачки Марія Литвиненко-Вольгемут «На світанку української опери» (Мистецтво. 1969. Ч. 4. С. 35–37) і Людмила Юрченко «Збагнути і відкрити несподіване...» (Радянська жінка. 1985. Ч. 2. С. 17), бандуристки Ніна Павленко, Валентина Третякова й Неля Москвіна «Бандуристки» (Радянська жінка. 1979. Ч. 5. С. 12).

Більшість митців у радянські часи намагалися творити в межах офіційно дозволеного, підкоряючись вимогам панівної ідеології. Завжди існували відмінності між офіційно-радянським мистецтвом і самотньо-національним, завдяки якому українство зберегло свою духовність, самотність, національну ідентичність. Вільна творчість мало узгоджувалася з канонами соцреалізму, а тому не толерувалась владою. Проте навіть в умовах ідеологічного тиску на автентичність, годі було повністю оминати геніальні зразки духовної спадщини. Журналісти пам'ятали про видатні твори українського мистецтва й писали про них. У багатьох портретних нарисах мовилося про художні скарби України та їхніх творців. Зокрема, про талановитих **художників, графіків** – Сергія Васильківського «С. І. Васильківський» (Україна. 1954. Ч. 10. С. 39), Миколу Пимоненка «М. К. Пимоненко» (Україна. 1955. Ч. 3. С. 32), Івана Їжакевича «Мистецтво не вмирає» (Україна. 1962. Ч. 4. С. 7), Василя Касіяна «Народний художник» (Мистецтво. 1963. Ч. 2. С. 20–21) та «Доробок митця» (Мистецтво. 1969. Ч. 4. С. 24–25), Мирона Кипріяна «Палітра Мирона Кипріяна» (Мистецтво. 1969. Ч. 6. С. 25–26); скульпторку Галину Петрашевич «Народний митець» (Радянська жінка. 1973. Ч. 3. С. 17); гончарівну Олександрю Пиріжок «Горно не згасне» (Радянська жінка. 1963. Ч. 8. С. 13); керамістку Галину Севрук «Міф Галини» (Україна. 1988. Ч. 24. С. 12–13).

Окрім розповідей про митців, журнальна преса УРСР широко подавала про видатних **літераторів**, твори яких відповідали ідеологічним канонам – прославляли людину праці, боротьбу за комунізм, спрямовувалися на «формування нової людини» [12, с. 152]. Чимало літераторів, щоб зберегти вірність внутрішнім принципам і водночас не потрапити в опалу, «сакральні» твори не друкували, а зберігали їх до кращих часів. Оскільки в творчості ніяк було без *соцреалізму*, інтелігенція знайшла вихід – запропонувала «розширити» це поняття, що передбачало певну свободу експерименту. При цьому посилювалася на творчість Олександра Довженка і «прогресивних» представників Європи. Однак «якщо митець наважувався критикувати суспільно-політичні аспекти радянської дійсності, то жоден реалізм його не рятував» [5, с. 192].

І все ж, попри ідеологічний контроль, в офіційній пресі здійснювалися спроби донести правдиве слово. Певним чином цьому сприяло відзначення ювілейних дат класиків літератури, коли завдяки активній позиції редакційних колективів під гамір святкувань вдавалося протиснути крізь цензуру й опублікувати політично «суперечливі» твори Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, В. Стефаника, М. Драгоманова. Щоб уникнути згодом непорозумінь, головлітвіці проплювали спадок письменників, вишукували й прибирали «крамольні» рядки, усували двозначності, додавали власні тлумачення до того, що прибрати було неможливо.

В умовах лібералізації творча інтелігенція намагалася бути рушіями культури, публікувати вартісні твори, популяризувати передові зразки світової літератури. Завдяки їх активним зусиллям на сторінках журналів з'явилися в українському перекладі кращі твори класиків світової літератури, як-от: Габрієля Гарсія Маркеса, Поля Елюара, Макса Фріша, Поля Валері, Генріха Беля, Джорджа-Гордона Байрона та ін. Незважаючи на тотальну цензуру, перед журналістикою постсталінського періоду з'явилися більш розкуті можливості для діяльності в інтересах народу.

У межах портретних нарисів на літературну тему в журнальній пресі УРСР опубліковано чимало розповідей про вітчизняних літераторів та їхні твори. Зокрема, про Михайла Старицького «М. П. Старицький» (Україна. 1954. Ч. 4. С. 31), Михайла Коцюбинського «Музей у Чернігові» (Україна. 1954. Ч. 10. С. 24), Лесю Українку «Живе полум'яне слово» (Мистецтво. 1963. Ч. 4. С. 31–33) та «А в серці провесна» (Україна. 1971. Ч. 8. С. 6–7), Євгена Гребінку «Гребінка і театр» (Мистецтво. 1967. Ч. 3. С. 9–10), Івана Котляревського «Іван Котляревський та його мистецьке оточення» (Мистецтво. 1969. Ч. 4. С. 32–34), Павла Тичину «Мелодії поетової ліри» (Мистецтво. 1969. Ч. 4. С. 37–38), Володимира Маяковського «В. В. Маяковський» (Мистецтво. 1963. Ч. 4. С. 8), Тимотея Бурдуляка (Україна. 1963. Ч. 3. С. 6), Миколу Чернишевського «Наш календар. 1958» (Наука і життя. 1958. Ч. 6. С. 63), Наталю Забілу «Зустрічі приємні й необхідні» (Радянська жінка. 1973. Ч. 3. С. 17), Михайла Стельмаха «Найвища краса – краса душевна» (Радянська жінка. 1977. Ч. 3. С. 2–3), Наталю Кобринську «В ім'я загального добра» (Радянська жінка. 1980. Ч. 6. С. 16), Василя Стефаника «Стефанік – публіцист» (Україна. 1954. Ч. 12. С. 33), Марко Вовчок

«Марко Вовчок» (Україна. 1954. Ч. 12. С. 37), Максима Рильського «З батьківських криниць» (Радянська жінка. 1985. Ч. 3. С. 17–18), Ліну Костенко «Неповторність і не випадковість» (Радянська жінка. 1988. Ч. 5. С. 10–11).

Хоча літературу, історію, мистецтво, науку постійно тримали у визначеному річищі, період лібералізації 1960-х рр. плідно позначився на діяльності не лише творчих, а й наукових особистостей та колективів. Науково-дослідні інститути наближалися до виробництва, зростала їхня мережа, розширювалася спеціалізація, з'являлися нові галузі знань. Радянська цивілізація, претендуючи на світову першість, не лише прагнула утримати статус могутньої мілітаристської держави, а й повсякчас демонструвала переваги в різних галузях.

Досягнення науково-технічного прогресу радянська пропаганда нерідко перебільшувала, щоб подати нові свідчення соціалістичних «перемог», але поряд із бутафорними публікаціями мали місце справжні сенсаційні повідомлення про відкриття у галузях різноманітних наук тощо. Високі показники давалися титанічними зусиллями, однак науковці досягали успіхів у використанні атомної енергії, створенні й запуску штучних супутників Землі, космічних ракет, розвитку обчислювальної техніки, медицини, біології, фізики, математики. Ставлення до країни значною мірою визначалося кількістю та якістю політико-економічних перетворень, які посилювали ефективність впливу на свідомість мас. Значною мірою в рекламування радянських досягнень була залучена преса. У газетно-журнальних матеріалах, виступах на радіо й телебаченні подавалося чимало історичних розвідок та нарисів сучасності про особистостей, які здійснили значний вклад у вітчизняну науку. Наведемо приклади з журнальної преси УРСР.

Журнал «Україна» за 1954 р. у нарисі «Видатний вчений» (Ч. 12. С. 32) розповідає про відомого український мікробіолога, епідеміолога, Президента ВУАН Данила Заболотного, а в Ч. 10 за 1958 р. у нарисі «Вчений» (С. 17–18) – про астронома, академіка АН УРСР Миколу Барабашова. Особливо плідним на портретні нариси був «Наука і життя». У Ч. 1 за 1955 р. на сторінці 33 в публікації «Перший президент Академії наук УРСР» ідеться про видатного вченого Володимира Вернадського. Натомість політичного лідера радянської держави Володимира Леніна відразу піднято в ранг «Корифеїв науки» – нарис «Корифей науки – В. Ленін» (Наука і життя. 1955. Ч. 1. С. 1). Далі в «Науці і життя» портретні нариси про інших представників наукового світу – астронома Федора Бердихіна «Видатний астроном» (Наука і життя. 1956. Ч. 11. С. 41), автора теорію еволюції Чарльза Дарвіна «Великий природознавець» (Наука і життя. 1957. Ч. 4. С. 24–26), натураліста Жоржа Леопольда Кув'є «Ж. Кув'є» (Наука і життя. 1957. Ч. 4. С. 41), засновника космонавтики Костянтина Ціолковського «Епоха ракети» (Наука і життя. 1957. Ч. 9. С. 27–29), дослідника термімії Івана Каблукова «Видатний радянський хімік» (Наука і життя. 1957. Ч. 9. С. 30–31). Журнал «Радянська жінка» (1965. Ч. 10. С. 8) з пієтетом відгукується про непересічну дослідницю фізики неметалевих кристалів Антоніну Прихотько «Академік Антоніна Прихотько», розповідає про її наукову й педагогічну діяльність, вклад у царину лазерної фізики, оптики й кристалографії.

Тримати першість у стратегічних напрямках, зокрема військовій та космічній сферах, тоталітарна держава могла лише завдяки високо освіченій інтелігенції – науковцям, конструкторам, інженерам, педагогам тощо. Це зобов'язувало дбати про **освіту**, рівень якої був близьким до зразків, пропагованих ЗМІ. Своєю чергою, наявні досягнення вселяли громадянам надію та віру в «світле майбутнє». Радянська школа не лише дбала про якісну освіту, але й успішно здійснювала *виховний процес* у душі марксистсько-ленінської ідеології. Виховання й навчання в країні були єдиною цілістю.

Педагогіка того часу – явище неоднозначне. Окрім ідеологічних напучувань, шкільництво прищеплювало любов до праці, природи, повагу до старших, віру в добро тощо. У цій галузі працювало багато досвідчених, мислячих, відданих справі, люблячих дітей педагогів. Вітчизняна освіта спиралася на давні українські традиції, світову практику та власний (новітній) досвід. Загалом вона була досить успішною. Як доказ – тисячі емігрантів, котрі, здобувши вищу освіту влаштували своє життя в різних куточках світу. Донині передові країни в освітній сфері активно використовують кращі зразки українсько-радянської педагогіки. Зокрема, в Китаї є актуальними праці видатного українця Василя Сухомлинського [11], в Німеччині – творча спадщина Антона Макаренка [9] та Григорія Ващенко [8]. Ба більше, в Японії здобутками В. Сухомлинського послуговуються для виховання дітей *любов'ю*, прищеплення їм національних *традицій, звичаїв* [19].

Журнальна преса УРСР приділяла також увагу й освітній сфері. У різних жанрах, серед них і в портретних нарисах, висвітлювали життя й педагогічний досвід провідних освітян. Серед них, Василя Сухомлинського «Як любити дітей» (Радянська школа. 1967. Ч. 7. С. 68–74) та «Слово рідної мови» (Українська мова і література в школі. 1989. Ч. 1. С. 3–9), Івана Петлішенка «Пам'яті видатного митця» (Мистецтво. 1962. Ч. 6. С. 36–37), Яна Коменського «Славетний педагог» (Наука і життя. 1957. Ч. 4. С. 27–28), Любові Гаккебуш «Покликання...» (Радянська жінка. 1988. Ч. 10. С. 14–15).

Поруч із педагогічним вихованням, гартуючим чинником радянської людини був **спорт**, місія якого – гармоніювання духу, тіла і розуму. У формі відпочинку, занять фізкультурою чи як засіб самовдосконалення спорт допомагав груповій ідентифікації, сприяв формуванню кадрового резерву (армії, міліції, КДБ та інших галузей). Спортивні досягнення на міжнародній арені утверджували політичний імідж радянської держави. Спорт став універсальною мовою, сприяв загальній

співпраці, солідарності й взаєморозумінню. Темі спорту журнальна періодика УРСР присвячувала цілу низку портретних нарисів. Серед них – ковзаняру-велосипедисту Юрію Кркасікову «Круті віражі» (Україна. 1956. Ч. 4. С. 30), штангісту Михайлу Хомченку «Сталь і золото» (Україна. 1962. Ч. 4. С. 24), веслувальникам Олександрю Шапоренку й Володимирю Морозову «– // –» (Україна. 1972. Ч. 26. С. 18), баскетболісту Олександрю Білостінному «Круті сходинки на олімп» (Україна. 1989. Ч. 27. С. 13); тренерці з художньої гімнастики Альбіні Дерюгіній «Як народжується гармонія» (Радянська жінка. 1977. Ч. 3. С. 14–15), тенісистці Валерії Титовій «Чемпіонка Європи» (Радянська жінка. 1981. Ч. 5. С. 21).

Говорячи про людей праці, діяльність освітян, науковців, журналістика з повагою висвітлювала й медичну справу, діяльність медсестер, лікарів. Хоча у межах соцтабору радянську медицину вважали найкращою в світі, бо з 1930-х рр. було створено низку фельдшерсько-акушерських пунктів, рівень вітчизняної медицини насправді відставав від прогресивних країн. Урядовці замість зосередження уваги на якості медицини, намагалися збільшити кількість лікарень та персоналу за кошт держави. Вочевидь, у разі війни можна було прийняти більше поранених. Попри значну кількість лікарень, нерідко вони виявлялися переповненими. Із позитиву – у СРСР працювало багато професійних лікарів. Діяла система профоглядів. Відтак менше було ситуацій із запущеним станом здоров'ям громадян. Радянська пропаганда подавала стан справ у медицині в найяскравіших тонах. Журнальна преса вміщувала чимало нарисів про вітчизняних фахівців лікарської справи. З-поміж них – про видатного хірурга Миколу Пирогова «Основоположник військово-польової хірургії» (Наука і життя. 1956. Ч. 11. С. 41), епідеміолога Данила Заболотного «Видатний вчений» (Україна. 1954. Ч. 12. С. 32), лікаря-терапевта Петра Беляєва «Міцний рід» (Україна. 1959. Ч. 6. С. 16), хірурга-анестезіолога Івана Ямкового «Будь здорова, Раю!» (Україна. 1961. Ч. 23. С. 20–21); польову медсестру Мотрону Ноздрачову «В бій ішла комуністом» (Радянська жінка. 1976. Ч. 2. С. 7), сільську лікарку Тамілу Березовську «Береги людської доброти» (Радянська жінка. 1988. Ч. 10. С. 10–11).

IV. Висновки

Портретний нарис був важливим інструментом пропаганди та формування суспільної свідомості радянських ЗМІ. Як жанр він мав свої особливості, пов'язані з ідеологічною спрямованістю радянської влади. Через портретний нарис радянська преса висвітлювала трудові досягнення громадян, виховувала підрастаюче покоління (трудящих, вчених, інтелігенції, робітників, селян) в умовах одновимірності, однополюсності, єдиної ідеології, монокультури. Це було своєрідним програмуванням переконань, ідеологічних установок, моральних устремлінь, духовних потреб і навіть психічних станів. Показ ідеалів, зразків трудової, військової доблесті преса використовувала як важливий чинник комуністичної пропаганди.

Список використаної літератури

1. Белькова С., Яцун С. Причини та наслідки жанрових трансформацій у сучасних друкованих ЗМІ (теоретичний аспект). *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2018. № 4. С. 28–37.
2. Брежнев Л. Ленінським курсом. Промови і статті : у 7 т. Київ : Політвидав України, 1971–1979. Т. 6. 577 с.
3. Василенко М. Динаміка розвитку інформаційних та аналітичних жанрів в українській пресі : монографія. Київ : ін-т журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка, 2006.
4. Голік О. Взаємкореляція та взаємозбагачення жанрів: характеристика та специфіка понять. *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. 2008. № 1 (16). С. 256–265.
5. Гриценко О. Культура і влада. Теорія і практика культурної політики в сучасному світі. Київ : УЦКД, 2000. 228 с.
6. Дрешпак В. Жанрологія журналістських творів : навч. посіб. Дніпро : УМСФ, 2021. 186 с.
7. Жід А де. Повернення з СРСР. *Всесвіт*. 1990. № 7. С. 83–111.
8. Жмурко Н. Педагогічна діяльність Григорія Ващенко у Німеччині. Г. Г. Ващенко – видатний педагог національного відродження України. *Збірник наукових праць*. Черкаси : вид-во Черкас. держ. ун-ту, 2023. С. 43–46.
9. Козловський І. Макаренко – і в Німеччині Макаренко. *Вечірній Київ*. 4 вересня 2022.
10. Колісник Ю. Організаційна роль партійно-радянської преси в контексті сучасної епохи (на прикладі журнальної періодики УРСР 1950–80 рр.). *Вісник Черкаського ун-ту. Серія: Філологічні науки*. 2007. № 108. С. 116–130.
11. Коскін В. Оксана Полтавець-Гуйда: «Злет державам забезпечують аристократи духу». *Демократична Україна*. 2007. № 10.
12. Кудін В. Кому віддано талант. *Вітчизна*. 1971. № 12. С. 145–152.
13. Кюстін А. Де. Правда про Росію. Подорожній щоденник. Київ : Ярославів Вал, Український письменник, 2009. 242 с.
14. Максимчук О. Жанрова палітра друкованих ЗМІ у вітчизняних розвідках. *Науковий вісник Волинського нац. ун-ту ім. Л. Українки*. 2011. № 24. С. 56–58.
15. Мантуло Н. Жанр як інструмент соціальних комунікацій. *Держава і регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2011. № 3. С. 9–12.
16. Радчик Р. Аналітичні жанри : навч. посіб. Київ : Дніпро, 2019. 236 с.

17. Риженко Л. Жанрові моделі друківаних ЗМІ: аспекти розвитку в умовах сучасності. *Перспективні напрямки дослідження українського 17 медійного контенту: фундаментальні та прикладні аспекти* : зб. Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 7 квітня 2016 р. Київ, 2016. С. 123–125.
18. Супрун В., Супрун Л. Портретний нарис у системі жанрів журналістики. *Регіональна журналістика: реалії, виклики, перспективи* : зб. тез доп. Міжнар. наук. ін-т-конф. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2021. С. 96–98.
19. Терен В. Сучасний стан та актуальні завдання у сфері попередження гендерного насильства. *Парламентські слухання, 1-й канал НРКУ. Верховна Рада України*. 21 листопада 2006 р.
20. Balalaieva O. Journalistic genres according to the International Press Telecommunications Council standards. *International journal of philology*. 2018. № 281. P. 169–174.

References

1. Belkova, S., & Yatsun, S. (2018). Prychyny ta naslidky zhanrovyykh transformatsii u suchasnykh drukovanykh ZMI (teoretychnyi aspekt) [Causes and consequences of genre transformations in modern print media (theoretical aspect)]. *Derzhava ta rehiony. Seriya: Sotsialni komunikatsii*, 4, 28–37 [in Ukrainian].
2. Brezhnev, L. (1971–1979). *Leninskym kursom. Promovy i statti* [Lenin's course. Speeches and articles]. (Vol. 76). Kyiv: Politydav Ukrainy [in Ukrainian].
3. Vasylenko, M. (2006). *Dynamika rozvytku informatsiinykh ta analitychnykh zhanriv v ukrainskii presi* [The dynamics of the development of informational and analytical genres in the Ukrainian press]. Kyiv: In-t zhurnalistyky KNU im. Tarasa Shevchenka [in Ukrainian].
4. Holik, O. (2008). Vzaiemokoreliatsiia ta vzaiemozbahachennia zhanriv: kharakterystyka ta spetsyfika poniat [Intercorrelation and mutual enrichment of genres: characteristics and specificity of concepts]. *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho tsentru periodyky*, 1 (16), 256–26 [in Ukrainian].
5. Hrytsenko, O. (2000). *Kultura i vlada. Teoriia i praktyka kulturnoi polityky v suchasnomu sviti* [Culture and power. Theory and practice of cultural policy in the modern world]. Kyiv: UtsKD [in Ukrainian].
6. Dreshpak, V. (2021). Zhanrolohiia zhurnalistskykh tvoriv [Genreology of journalistic works]. Dnipro: UMSF [in Ukrainian].
7. Zhid, A. De. (1990). Povnennia z SRSR [Return from the USSR]. *Vsesvit*, 7, 83–111 [in Ukrainian].
8. Zhmurko, N. (2003). Pedagogichna diialnist Hryhoriia Vashchenka u Nimechchyni. H. H. Vashchenko – vydatnyi pedahoh natsionalnogo vidrozhennia Ukrainy [Pedagogical activity of Hryhoriy Vashchenko in Germany. H. G. Vashchenko is an outstanding teacher of the national revival of Ukraine.]. *Zbirnyk naukovykh prats*. Cherkasy: vyd-vo Cherkas. derzh. un-tu [in Ukrainian].
9. Kozlovskiy, I. (2002). Makarenko – i v Nimechchyni Makarenko [Makarenko is also Makarenko in Germany]. *Vechirni Kyiv* [in Ukrainian].
10. Kolisnyk, Yu. (2007). Orhanizatsiina rol partiino-radianskoi presy v konteksti suchasnoi epokhy (na prykladi zhurnalnoi periodyky URSR 1950–80 rr.) [The organizational role of the Party-Soviet press in the context of the modern era (on the example of periodicals of the Ukrainian SSR 1950–80)]. *Visnyk Cherkaskoho un-tu. Seriya: Filolohichni nauky*, 108, 116–130 [in Ukrainian].
11. Koskin, V. (2007). Oksana Poltavets-Huida: «Zlet derzhavam zabezpechuiut arystokraty dukhu» [Oksana Poltavets-Huyda: «The rise of states is provided by aristocrats of the spirit»]. *Demokratychna Ukraina*, 10 [in Ukrainian].
12. Kudin, V. (1971). Komu viddano talant [To whom the talent is given]. *Vitchyzna*, 12, 145–152 [in Ukrainian].
13. Kiustin, A. De. (2009). *Pravda pro Rosiiu. Podorozhnii shchodennyk* [The truth about Russia. Travel diary]. Kyiv: Yaroslaviv Val, Ukrainskyi pysmennyk [in Ukrainian].
14. Maksymchuk, O. (2011). Zhanrova palitra drukovanykh ZMI u vitchyznianykh rozvidkakh [Genre palette of print mass media in domestic intelligence]. *Naukovyi visnyk Volynskoho nats. un-tu im. L. Ukrainky*, 24, 56–58 [in Ukrainian].
15. Mantulo, N. (2011). Zhanr yak instrument sotsialnykh komunikatsii [Genre as a tool of social communication]. *Derzhava i rehiony. Seriya: Sotsialni komunikatsii*, 3, 9–12 [in Ukrainian].
16. Radchuk, R. (2019). Analitychni zhanry [Analytical genres]. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
17. Ryzhenko, L. (2016). Zhanrovi modeli drukovanykh ZMI: aspekty rozvytku v umovakh suchasnosti [Genre models of print mass media: aspects of development in modern conditions], *Perspektyvni napriamky doslidzhennia ukrainskoho 17 mediinoho kontentu: fundamentalni ta prykladni aspekty*, zbirnyk Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Prospective research directions of Ukrainian 17 media content: fundamental and applied aspects, Collection All-Ukrainian Scientific and Practical Conference]. Kyiv [in Ukrainian].
18. Suprun, V., & Suprun, L. (2021). Portretnyi narys u systemi zhanriv zhurnalistyky [Portrait essay in the system of genres of journalism], *Rehionalna zhurnalistyka: realii, vyklyky, perspektyvy*, zbirnyk tez dopovidei Mizhnarodnoi naukovo internet-konferentsii [Regional journalism: realities, challenges, prospects, Collection Abstracts of Papers of the International Scientific Internet Conference]. Ternopil [in Ukrainian].

19. Teren, V. (2006). Suchasnyi stan ta aktualni zavdannia u sferi poperedzhennia hendernoho nasylstva [The current state and current tasks in the field of prevention of gender-based violence]. *Parlamentski slukhannia, 1-y kanal NRKU. Verkhovna Rada Ukrainy* [in Ukrainian].
20. Balalaieva, O. (2018). Journalistic genres according to the International Press Telecommunications Council standards. *International journal of philology*, 281, 169–174 [in English].

Стаття надійшла до редакції 07.03.2024.

Received 07.03.2024.

Kolisnyk Yu. The Portrait Essay in the Communicative Discourse of Soviet Media (an Analysis of Ukrainian Magazine Press)

The purpose of the clarify the specifics of the portrait essay in Ukrainian SSR magazines – «Ukraina», «Nauka i zhyttia», «Radianska zhinka», «Mysteststvo», «Ukrayinskyi teatr», to identify the main trends of the Soviet press, to highlight its organizational role, and to outline its importance in shaping public consciousness.

Research methodology. To achieve the stated goal, the following methods were used: concrete historical method of press research; comparative analysis and generalization – in the study of the themes and genres of publications. These methods were used to clarify the role of the portrait essay in the propaganda of communist ideology and the formation of public consciousness.

Results. The publication comprehensively examines the role of the Ukrainian SSR magazine press in shaping public consciousness, highlights genre specifics, and demonstrates how the party-Soviet press, using the portrait essay, influenced the general public. The portrait essay was an important tool of propaganda and formation of public consciousness of the Soviet mass media. As a genre, it had its own characteristics related to the ideological direction of the Soviet government. Through the portrait essay, the Soviet press highlighted the labor achievements of citizens, educated the younger generation (workers, scientists, intelligentsia, workers, peasants) in conditions of one-dimensionality, unipolarity, single ideology, monoculture. It was a kind of programming of beliefs, ideological attitudes, moral aspirations, spiritual needs and even mental states. The press used the display of ideals, examples of labor and military prowess as an important factor in communist propaganda.

The novelty. It is traced how, over a long period, the portrait essay in the Soviet mass media was a means of ideological influence, a factor of economic and moral stimulation of the masses.

Practical significance. The obtained data contribute to the improvement of modern media, neutralization of harmful influences on the development of national journalism, and protection of Ukrainian society from neo-totalitarian manifestations.

Key words: totalitarian journalism, press genres, portrait essay, communist society, labor experience, labor exploits, glorification of vanguards, activation of social movements, manipulation of consciousness.